

Fundacja
Aleksandra Kwaśniewskiego
AMICUS EUROPAE

**FAE Policy Paper
nr 29/2014**

Andrzej KOZŁOWSKI

Dziedzictwo polityczne Eduarda Szewardnadze

Dziedzictwo polityczne Eduarda Szewardnadze

FAE Policy Paper nr 29/2014

Andrzej Kozłowski

Eduard Szewardnadze budził kontrowersje za życia, budzi je również i po śmierci, skutecznie wymykając się jednoznacznym ocenom. Liczba jego zwolenników równoważy liczbę wrogów. Jego zgon w lipcu 2014 roku stanowi dobry moment na podjęcie rozważań na temat jego wpływu na zakończenie Zimnej Wojny i obecny kształt polityczny Gruzji.

Eduard Szewardnadze urodził się 28 stycznia 1928 roku w małej, wiejskiej miejscowości Gurii w zachodniej Gruzji, jako syn nauczyciela. Drogę na szczyt rozpoczął już w wieku lat 18, zostając instruktorem Komsomołu. Dwa lata później wstąpił do partii komunistycznej. Awansował na następne stanowiska, zostając członkiem Rady Najwyższej Gruzjińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej w 1959 roku, a następnie ministrem porządku publicznego. W 1972 roku został mianowany I Sekretarzem Komunistycznej Partii Gruzji. W 1985 roku otrzymał tekę ministra spraw zagranicznych ZSRR, dołączając do Gorbaczowa i młodych reformatorów skupionych wokół niego. W 1992 roku został wybrany na prezydenta Gruzji, które to stanowisko pełnił aż do 2003 roku, kiedy w wyniku pokojowych protestów ustąpił z zajmowanego stanowiska.

Podczas swoich rządów przetrwał kilka prób zamachów na własne życie. Do końca życia mieszkał w Gruzji, gdzie zmarł w Tbilisi latem 2014 roku. Przez swoich współpracowników opisywany był jako nieustępliwy człowiek czynu, pełen energii, odważny patriota z dużym poczuciem humoru.

Zakończenie zimnej wojny

Eduard Szewardnadze, jako minister spraw zagranicznych ZSRR, wspólnie z Michaiłem Gorbaczowem, był współautorem *perestrojki* i *glasnosti*, ostrzegając jednocześnie wszystkich dookoła przed reakcją starego sowieckiego establishmentu. Stojąc na czele dyplomacji ZSRR przyczynił się w dużej mierze do zakończenia wyniszczającego konfliktu w Afganistanie. Był również jednym z inżynierów przełomowej umowy o likwidacji pocisków średniego zasięgu, podpisanej ze Stanami Zjednoczonymi w 1987 roku. Traktat ten stanowił milowy krok w kierunku powszechnego rozbrojenia, będąc pierwszym, który wyeliminował konkretny rodzaj broni. Szewardnadze odegrał też istotną rolę, przyczyniając się do upadku ZSRR, poprzez odmówienie pomocy komunistycznym reżimom w Europie

Dziedzictwo polityczne Eduarda Szewardnadze

FAE Policy Paper nr 29/2014

Andrzej Kozłowski

Środkowej, tym samym umożliwiając w nich demokratyczne przemiany. Przyczynił się też do zjednoczenia Niemiec, wyrażając w imieniu ZSRR zgodę na zjednoczone Republiki Federalnej Niemiec i Niemieckiej Republiki Demokratycznej.

Szewardnadze był zdecydowanie bardziej liberalny od Gorbaczowa i gotowy na większe ustępstwa, niż jego przełożony. Zdaniem niektórych ekspertów, to właśnie on pchnął ostatniego przywódcę ZSRR do niektórych, bardziej radykalnych kroków. Zdaniem Jamesa Bakera – sekretarza stanu w administracji prezydenta George Herberta Walkera Busha, bez Szewardnadzego pokojowe zakończenie Zimnej Wojny nie byłoby możliwe. W Rosji jest on jednak postrzegany zdecydowanie negatywnie, jako osoba, która wraz z Gorbaczowem doprowadziła do rozpadu ZSRR, czyli „największej geopolitycznej tragedii”, jak ujął to obecny prezydent Rosji Władimir Putin.

Szewardnadze jako prezydent Gruzji.

Opinie dotyczące wpływu Szewardnadzego na obecną Gruzję są podzielone. Z pewnością udało mu się ustabilizować sytuację wewnętrzną kraju uwikłanego w dwa krwawe konflikty (w Abchazji i Osetii Południowej) na początku lat 90. W czasie, kiedy obejmował władzę, gruzińska państwowość raczkowała i była raczej pewną ideą, niż faktem. Zakończenie obu wojen umożliwiło mu podbicie serc jego rodaków, o czym świadczyły wyniki wyborów prezydenckich z 1995 roku, kiedy uzyskał ponad 70 proc. poparcia.

Część krytyków uważa jednak, że zbyt łatwo zgodził się na rosyjskie warunki, korzystne dla abchaskich i osetyjskich separatystów. Spoglądając z historycznej perspektywy, trudno zgodzić się z tymi zarzutami. Gruzja rządzona przez nacjonalistycznego prezydenta Zwiada Gamzachurdę, który był niezwykle niepopularną osobą na Zachodzie, została uwikłana w dwie ciężkie wojny z separatystami wspieranymi przez Moskwę. Nie mogąc liczyć na pomoc z zewnątrz, bazując na własnych słabych siłach zbrojnych, nie miała szans na osiągnięcie sukcesu. Przybycie Szewardnadzego w 1992 uratowało kraj od katastrofy i pozwoliło na zakończenie dwóch konfliktów. Wprawdzie status Abchazji i Osetii Południowej nie został uregulowany, co później stanowiło źródło wojny z 2008 roku, ale należy tu jeszcze raz powtórzyć, że biorąc pod uwagę katastrofalną sytuację z początku lat

Dziedzictwo polityczne Eduarda Szewardnadze

FAE Policy Paper nr 29/2014

Andrzej Kozłowski

90., porozumienie wynegocjowane przez Szewardnadzego stanowiło w tamtym czasie jedyne realne wyjście z trudnej sytuacji.

Nie był to pierwszy raz, kiedy Szewardnadze ratował swoich rodaków przez krwawym pogromem. Jeszcze za czasów ZSRR, w 1988 roku, kiedy protesty z republik Bałtyckich rozszerzyły się na inne państwa, wybuchły krwawe starcia na ulicach Tbilisi. Dopiero przybycie Szewardnadzego doprowadziło to uspokojenia sytuacji i dialogu między obiema stronami. Wcześniej jeszcze, stojąc na czele Gruzjińskiej Republiki Radzieckiej, zwalczał korupcję, pomagał rolnikom oraz walczył ze zorganizowaną przestępczością, która oficjalnie nie istniała.

Warto podkreślić również umiarkowaną politykę zagraniczną, prowadzoną przez Szewardnadzego już w czasach gruzjińskich, która mimo jego przeszłości jako ministra spraw zagranicznych ZSRR, nie była jednoznacznie prorosyjska. Faktycznie był on na Kremlu nielubiany, często prezentowany jako architekt rozpadu ZSRR. Próbował zacieśniać współpracę z państwami Zachodnimi, w szczególności ze Stanami Zjednoczonymi, zdając sobie sprawę, że to jedyna realistyczna droga wyrwania się spod rosyjskiej dominacji. Wykorzystując swoje kontakty w Waszyngtonie, a w szczególności bliską przyjaźń z Jamesem Bakerem, był w stanie dotrzeć do osób otaczających nowego amerykańskiego przywódcę Billa Clintona oraz liderów w Kongresie. Udało mu się uzyskać amerykańską pomoc wojskową w wymiarze 6 śmigłowców, różnorodnego sprzętu dla straży wybrzeża, wymiany oficerów oraz przeprowadzenie wspólnych szkoleń. Chociaż było to niewiele, świadczyło o zacieśnianiu się relacji z supermocarstwem zza oceanu.

Znacznie poważniejsza była pomoc finansowa dla Gruzji, która wyniosła około miliarda dolarów. Była to jedna z największym sum, przeznaczonych przez amerykańskiego podatnika w przeliczeniu na obywatela innego państwa. Niestety, ze względu na wszechobecną korupcję i nepotyzm, pieniądze te dotarły do małego grona wybrańców, nie przyczyniając się do modernizacji kraju.

Istotnym elementem przyciągania zainteresowania Stanów Zjednoczonych i innych zachodnich krajów była próba zachęcenia amerykańskich i europejskich przedsiębiorstw gazowych i naftowych do inwestycji w regionie Kaukazu Południowego. E. Szewardnadze był świadomy, że dyplomacja tych państw zaangażuje się w promowanie interesów własnego

Dziedzictwo polityczne Eduarda Szewardnadze

FAE Policy Paper nr 29/2014

Andrzej Kozłowski

przemysłu. W tym celu przedstawiał Gruzję jako kraj tranzytowy, dostępny dla wszystkich zainteresowanych. Taka geopolityczna rola przeznaczona dla małego kaukaskiego kraju została później rozwinięta przez Michaila Saakaszwilego. Przy czym sam Szewardnadze nie zamykał drogi przed Rosją, starając się znaleźć dla niej miejsce w swoim regionalnym projekcie. To za jego czasów powstał ropociąg Baku-Tbilisi-Supsa, transportujący ropę naftową z azerskich pól do terminalu w Supsie nad Morzem Czarnym. Co więcej, to podczas jego rządów podpisano umowę na konstrukcję kluczowego i mającego geopolityczne znaczenie gazociągu Baku-Tbilisi-Ceyhan. Jego budowa została zakończona już po jego ustąpieniu, za czasów Saakaszwilego. Projekty te miały na celu zmniejszenie gruzińskiej zależności od rosyjskich dostaw paliw kopalnych, a przez co dawały większe pole manewru Gruzji i mogły umożliwić prowadzenie bardziej elastycznej polityki zagranicznej.

Należy jednak podkreślić, że Szewardnadze zdawał sobie sprawę z geopolitycznego położenia swojego kraju i starał się swoimi działaniami nie drażnić zbyt mocno Rosji, będąc świadomy konsekwencji takiej polityki. Orientował się również doskonale w sytuacji na światowej szachownicy i wiedział, że Stany Zjednoczone, czy państwa Europy Zachodniej nie wspomogą Gruzji w jakimkolwiek potencjalnym konflikcie z Rosją – wtedy na Zachodzie dominowała polityka „Russia First”, która upatrywała w Moskwie jedyną siłę zdolną do ustabilizowania sytuacji na obszarze postradzieckim.

Eduard Szewardnadze położył również podwaliny pod współpracę Gruzji z NATO. Za jego czasów państwo przystąpiło do programu Partnerstwo dla Pokoju (PdP), który zakładał współpracę pomiędzy byłymi członkami Układu Warszawskiego i państwami NATO. Gruzja uczestniczyła również w innych inicjatywach NATO m.in. w Radzie Partnerstwa Euroatlantyckiego czy różnych programach w ramach PdP. Zbliżenie z Sojuszem zostało podkreślone przez pierwszą wizytę sekretarza generalnego NATO Javiera Solany w Gruzji w październiku 1998 roku. Szewardnadze zdecydował się również w 1999 roku na wysłanie 50-osobowego wojskowego kontyngentu do Kosowa, w celu wsparcia sił NATO. Symbolem zacieśniania wzajemnych relacji były też pierwsze NATO-wskie ćwiczenia wojskowe w regionie Kaukazu Południowego. Obie te inicjatywy miały znaczenie polityczne – zacieśnienie współpracy z Sojuszem oraz militarne, mające na celu poprawę jakości gruzińskiego wojska. Należy tu podkreślić, że to nie Saakszwili, powszechnie uważany za

Dziedzictwo polityczne Eduarda Szewardnadze

FAE Policy Paper nr 29/2014

Andrzej Kozłowski

ojca zbliżenia Gruzji z Zachodem, wystosował pierwszą oficjalną deklarację wyrażającą chęć wstąpienia swojego kraju do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Zrobił to Szewardnadze w 2002 roku, podczas szczytu NATO w Pradze.

W swojej polityce wewnętrznej gruziński przywódca odniósł zdecydowanie mniej sukcesów. Jego głównym osiągnięciem była stabilizacja sytuacji na początku lat 90. W 1995 roku usunął z życia politycznego paramilitarne organizacje, które miały stać za zamachem na jego życie. Przyniosło to pożądane skutki w postaci odzyskania przez obywateli praw własności oraz większym ich uczestnictwu w życiu politycznym. Efekt był jednak krótkotrwały i niedługo później znowu przemoc zdominowała arenę polityczną w Gruzji. Nie udało mu się jednak przeforsować gruntownych reform, przez co Gruzja została pochłonięta przez korupcję oraz wszechobecny nepotyzm, które Szewardnadze za czasów ZSRR tak zaciekle zwalczał. Według statystyk Gruzja należała do 10 najbardziej skorumpowanych państw na świecie. Był to jeden z głównych problemów, z którymi musiał się zmierzyć prezydent Saakaszwili, po wygranej w wyborach w 2004 roku.

Nie można zapominać również o jego zaniedbaniach w gruzińskiej armii, które była bardzo słaba i miała nawet problemy z pokonaniem garstki Czeczeńców, ukrywających się w wąwozie Pankisi na terytorium Gruzji. Było to celowe działania Szewardnadzego, który w obawie przed wojskowym przewrotem, utrzymał słabe, zależne od siebie siły zbrojne.

Początkowo Szewardnadze, dochodząc do władzy zadeklarował drogę stabilności socjalnej, z której musiał jednak szybko zrezygnować. Nie udało mu się stworzyć ani politycznych, ani ekonomicznych instytucji. Mimo wprowadzenia gruzińskiej waluty Lari, gospodarka znajdowała się w fatalnym położeniu. Odniósł również porażkę przy próbie integracji nowych grup społecznych w gruziński proces polityczny. W szczególności nie potrafił przekonać do swojej osoby przedstawicieli wsi i prowincji. To właśnie koalicja farmerów i wykształconych na Zachodzie Gruzinów oraz właścicieli gruzińskich przedsiębiorstw doprowadziła do jego upadku.

E. Szewardnadze był mocno krytykowany za swoje zachowanie w 2003 roku. Obiecał on uczciwe wybory, a kiedy sondaże zaczęły pokazywać zwycięstwo opozycji, postanowił je sfałszować. Początkowo odmawiał również ustąpienie z urzędu, czego domagało się ponad 20 tys. protestujących. Należy jednak podkreślić, że nawet wtedy Szewardnadze nie

Dziedzictwo polityczne Eduarda Szewardnadze

FAE Policy Paper nr 29/2014

Andrzej Kozłowski

zdecydował się na użycie wojska i policji przeciwko protestującym. Mimo, iż system polityczny utworzony przez niego był daleki od demokracji, to z pewnością jego autokratyczne rządy nie były tak restrykcyjne, jak wielu innych autokratów z republik postradzieckich. Nie udało mu się zahamować też powstających nowych ruchów społecznych, które w końcu doprowadziły do jego upadku.

Los E. Szewardnadze przypomina karierę Michaiła Gorbaczowa – ostatniego przywódcę ZSRR, który jest znienawidzony we własnym kraju, a cieszy się ogromną popularnością poza nim. Podobnie wygląda sytuacja z byłym gruzińskim prezydentem, który w kraju jest raczej nie lubiany, a jego zasługi często zapomniane. Należy podkreślić, że stworzył on podwaliny pod rozwój nowoczesnej Gruzji, działając w zupełnie nowych realiach, w których nie mógł posilkować się żadnym drogowskazami i doświadczeniami, samemu wytyczając drogę, tworząc często nowe wzorce i rozwiązania, z których korzystali później inni. Nie wolno jednak zapominać o popełnionych przez niego błędach, w szczególności w końcówce jego kariery politycznej. Był zręcznym i pomysłowym politykiem, wychowanym jednak w realiach sowieckich. Wpłynęło to na styl jego rządów, które cechował miękki autorytaryzm, korupcja oraz nepotyzm. Dlatego też sytuacja wewnętrzna jego kraju była tak zła, że potrzeba było radykalnego ruchu, jakim była Rewolucja Róż. Jednak jego osiągnięcia w polityce zagranicznej położyły fundament pod działania nowego prezydenta M. Saakaszwiliego. Ten ostatni, wraz z pierwszym przywódcą niepodległej Gruzji Zwiadem Gamsachurdia, reprezentowali w swoich działaniach nurt romantyczny, wyobrażając sobie możliwość egzystencji bez dobrych relacji z Rosją. Szewardnadze był pragmatykiem, zdającym sobie sprawę z konieczności zacieśnienia partnerstwa z państwami Zachodu. Jego bogate doświadczenie dyplomatyczne zasadnie podpowiadało mu, że nikt na Zachodzie nie będzie umierał za Tbilisi.

Dziedzictwo polityczne Eduarda Szewardnadze

FAE Policy Paper nr 29/2014

Andrzej Kozłowski

*Tezy przedstawiane w serii „Policy Papers” Fundacji Amicus Europae
nie zawsze odzwierciedlają jej oficjalne stanowisko !*

Kontakt

**Fundacja
Aleksandra Kwaśniewskiego
„Amicus Europae”**

Aleja Przyjaciół 8/5
00-565 Warszawa

Tel. +48 22 622 66 33
Tel. +48 22 622 66 03
Fax: +48 22 629 48 16

email: fundacja@fae.pl, www.fae.pl

FAE Policy Paper nr 29/2014

**Dziedzictwo polityczne
Eduarda Szewardnadze**

Autor: Andrzej Kozłowski

Ekspert Fundacji *Amicus Europae* oraz Instytutu Kościuszki. Członek redakcji pisma „Stosunki Międzynarodowe”.

Doktorant na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politologicznych UŁ.

W kręgu jego zainteresowań znajdują się cyberbezpieczeństwo, region Kaukazu Południowego oraz polityka bezpieczeństwa i zagraniczna USA.

Dziedzictwo polityczne Eduarda Szewardnadze

FAE Policy Paper nr 29/2014

Andrzej Kozłowski

Nadrzędną misją **Fundacji AMICUS EUROPÆ** jest popieranie integracji europejskiej, a także wspieranie procesów dialogu i pojednania, mających na celu rozwiązanie politycznych i regionalnych konfliktów w Europie.

Do najważniejszych celów Fundacji należą:

- Wspieranie wysiłków na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego, państwa prawa i umocnienia wartości demokratycznych;
- Propagowanie dorobku politycznego i konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej;
- Propagowanie idei wspólnej Europy i upowszechnianie wiedzy o Unii Europejskiej;
- Rozwój Nowej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej, ze szczególnym uwzględnieniem Ukrainy i Białorusi;
- Wsparcie dla krajów aspirujących do członkostwa w organizacjach europejskich i euroatlantyckich;
- Promowanie współpracy ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki, szczególnie w dziedzinie bezpieczeństwa międzynarodowego i rozwoju gospodarki światowej;
- Integracja mniejszości narodowych i religijnych w społeczności lokalne;
- Propagowanie wiedzy na temat wielonarodowej i kulturowej różnorodności oraz historii naszego kraju i regionu;
- Popularyzowanie idei olimpijskiej i sportu.